

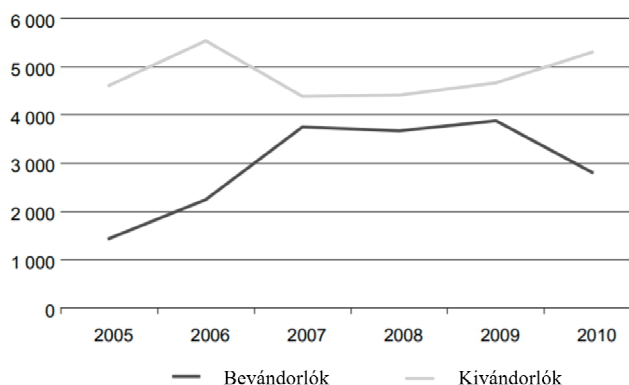
Nyelvek és nyelvváltozatok Észtországban

VÍGH-SZABÓ Melinda

Pannon Egyetem, Veszprém
vigh.szabo@gmail.com

1. Bevezető

A Folia Uralica Debreceniensia 24. számában a szerző összegzését adta az identitás és egyben a nyelvi identitás alakító tényezőinek, illetve konkrét példákat hozott a finnugor nyelveket beszélő népcsoportok identitásmintázataira. A tanulmányban sokszor megjelennek az észtek: összefüggésbe kerül az észti nemzeti identitás a területi, a kulturális meghatározottsággal és a vallási hovatartozással (vö. Vígh-Szabó 2017). Mindegyik elem fontos alakító tényezője az észti nyelvi ideológiának és az országban tapasztalható nyelvi sokszínűség, a nyelv belső variabilitása állapotának.

1. ábra

Észtország be- és kivándorlási mutatói 2005 és 2010 között (Rannala 2012: 69)

Az identitást formáló faktorokon túl a nyelvi változatosságot a ki- és bevándorlások is befolyásolják (1. ábra) (vö. Tiit 2014: 16); az észti statisztikai adatok szerint az egyik legintenzívebb migrációs útvonal Észtország és Finn-

ország között alakult ki, amelynek eredményeként Finnország a világ legnagyobb észti közösségével rendelkező országa lett. 1990 és 2010 között 38 000 ember vándorolt Finnországba (Tiit 2014: 113), 2009-ben több mint négyezer észti hagyta el az országot, de Észtországba is érkezett több mint ötszáz finn nemzetiségű (Tammaru et al. 2012: 53.). Észtországba 2000 és 2011 között külföldről több mint 27 000 fő érkezett: a legtöbben Közép- és Kelet-Európából (Tiit 2014: 16). 2020-ban Finnországból 2116 fő, Nagy-Britanniából 437 fő, Oroszországból 322 fő, Németországból 127 fő, Norvégiából 126 fő észti állampolgár tért vissza hazájába (URL1).

Jelen tanulmány nemcsak az észti, hanem az Észt Köztársaság területén élő, más nyelveket beszélő közösségek nyelvi helyzetét is bemutatja.

2. Az Észtországban beszélt nyelvek

A mai napig érvényes Észtországban az a felfogás, hogy a nemzetet a nyelv határozza meg. Az állítást megerősíti az észti nyelvnek a jogalkotásban való kezelése: az észti nyelv az észti identitás egyik legerősebb hordozója és Észtország egyetlen hivatalos nyelve (Észt Köztársaság alkotmánya 1992; Nyelvtörvény 1995, 2011) (Koreinik – Tender 2013: 77).

1991 augusztusában kikiáltották Észtország függetlenségét, amely a nyelv életében is új fejezet kezdetét jelentette. Az Észt Köztársaság alkotmánya 1992. július 3-án lépett hatályba, amelynek hatodik szakasza kimondja: „Észtország állami nyelve az észti” (Raag 2008: 272).

Az észti terület első népszámlálására 1782-ben került sor, amikor az Orosz Birodalomban az adófizetőket vették számba (Koreinik – Tender 2013: 82). A 18. század végén a német kisebbség nagyobb arányban képviseltette magát (47 989 fő), mint az oroszajkú kisebbség (31 979 fő) (2. ábra). A más nyelveket beszélők létszáma meghaladta a 16 ezer főt.

nemzet	Vidék		Város		Összes
	fő	%	fő	%	
észttek	274 529	95,9	12 218	4,1	286 747
németek	4 400	23,5	14 300	76,5	18 700
oroszok	4 200	40,8	6 100	59,2	10 300
svéddek	5200	89,3	625	10,7	5825
zsidók	17	6,8	229	93,2	246
mások	10	2,5	376	97,5	386

2. ábra

Az 1782-es népszámlálás eredménye (Raag 2008: 78)

A 19. században a cári Oroszországban statisztikákat készítettek a balti államok népességéről. Az 1881-es „kísérleti” népszámlálás azt mutatta, hogy Észtországban összesen 893 558 ember élt (kivéve Narvát, amely ekkoriban Szentpétervár tartomány része volt, így ott a lakosságot nem számolták) (Raag 2008: 78). 1881-ben lakosság 90%-a vallotta magát észt nyelvűnek, 5%-a német anyanyelvűnek és 3%-a oroszajkúnak (Koreinik – Tender 2013: 82).

Észtország a lakosság nemzeti összetételét tekintve Európa egyik legegységesebb országa volt a 20. század elején (Raag 2008). A független Észtországban 1922-ben és 1934-ben volt népszámlálás (3. ábra). Az észtek száma 1922-ben 969 976 fő (87,7%), az oroszok száma 91 109 fő (8,2%); németnek 18 319 fő vallotta magát (1,7%); a svédek száma 7850 fő (0,7%); és egyéb nemzetiségű a lakosság 1,3%-a (Koreinik – Tender 2013: 83).

nemzet	1922		1934	
	fő	%	fő	%
észtek	969 976	87,7	992 520	88,2
oroszok	91 109	8,2	92 656	8,2
németek	18 319	1,7	16 346	1,5
svédek	7 850	0,7	7 641	0,7
lettek	–	–	5 435	0,5
zsidók	4 566	0,4	4 434	0,4
lengyelek	–	–	1 608	0,1
finnek	–	–	1 088	0,1
mások	14 508	1,3	4 685	0,4
ismeretlen	731	0,0	–	–
Összes	1 107 059		1 126 413	

3. ábra

Az 1922-es és 1934-es népszámlálás eredményei (Raag 2008: 164)

A 2000. évi népszámlálás szerint Észtországban anyanyelvként 109 nyelvet beszéltek, a lakosság többsége észtül (67,3%) vagy oroszul (29,7%) kommunikált (Koreinik – Tender 2013: 84).

A 2000-ben végzett észt népszámlálás szerint 1 370 052 lakos élt az országban, akik közül 921 817 észt anyanyelvi beszélő (4. ábra). 167 804 lakos második nyelvként beszélt az észtet. Rajtuk kívül összesen kb. 160 000 fő használta a nyelvet Oroszországban, az USA-ban, Svédországban, Kanadában, Finnországban és néhány más országban (Liin et al. 2012: 9).

nemzet	fő	anyanyelv	fő
észték	930 219	észt nyelv	921 817
oroszk	351 178	oroszk nyelv	406 755
ukránok	29 012	ukrán nyelv	12 299
fehéroroszk	17 241	fehéroroszk nyelv	5 197
finnek	11 837	finn nyelv	4 932
tatórok	2 582	tatór nyelv	1 251
lettek	2 330	lett nyelv	1 389
lengyelek	2 193	lengyel nyelv	..
zsidók	2 145	jiddis és héber nyelv	..
litvánok	2 116	litván nyelv	1 198
németek	1 870	német nyelv	..
svédok	300	svéd nyelv	..
mások	9 110	más nyelv	6 025
ismeretlen	7 919	ismeretlen	9 189
Összes	1 370 052		

4. ábra

A 2000-es népszámlálás adatai (Raag 2008: 272)

2011-ben Észtországban 1 294 455 ember élt, közülük 902 547 fő észt (69,7%), 326 235 fő orosz (25,2%) és 64 038 fő más nemzetiséghez tartozó (5%). A beszélt nyelvek a felmérés szerint az észt, az orosz, az ukrán, a finn, az angol és más nyelvek (Koreinik – Tender 2013: 84). Anyanyelvként 157 nyelvet tartottak számon az országban (Haridus- ja Teadusministeerium 2017: 3).

Az Észtországban használt anyanyelvek száma 2018-ban 211-re nőtt (URL2), 2020-ban 231-re emelkedett (URL3). A legtöbb beszélőt számláló nyelvek az ukrán, a belorusz, a finn, az angol, a lett, a német és a litván (URL4), és csupán a lakosság 1%-a az, aki más anyanyelvet beszélt; a legtöbb nyelv esetében 5 fő alatti volt az anyanyelvi beszélők száma.

2019-ben az észt statisztika szerint 893 400 észt, 381 600 orosz, (kerekítve) 8700 ukrán, 3200 finn, 1900 angol, 1600 lett, 1400 fehéroroszk, 1300 német és 1000 litván anyanyelvi beszélő volt az országban (URL5). 2020 elején az észt nyelv 894 336 beszélővel képviseltette magát, ez a lakosság 68 százalékát jelentette. A legtöbb (több mint 98%) észt ajkú ember Hiiumaa, Saare és Viljandi megyében élt, a legkevesebb (14%) Ida-Virumaa megyében. A második leggyakrabban beszélt anyanyelv az orosz, amelyet 2020 elején 382 155 fő beszélt (URL3).

A statisztikák szerint (ld. lejjebb) egy adott nemzethez tartozónak jóval többen vallják magukat, mint ahányan a nemzeti nyelvet beszélik. Emellett

az integrációs helyzetet kétévente feltérképező integrációs monitoring vizsgálat, amely az egyén társadalmi-politikai életét és az észti nyelvtudását elemzi, öt kategóriát állít fel e szempontok összekapcsolására: 1. aktív társadalmi élet – jó nyelvtudás; 2. aktív társadalmi élet – mérsékelt nyelvtudás; 3. beszél a nyelvet, de kritikusan szemléli az észti történéseket; 4. kicsi társadalmi érdeklődés – minimális nyelvtudás; 5. kicsi társadalmi érdeklődés – nincs nyelvtudás. Az oroszajkúak esetében az utóbbi két kategória kapta a legmagasabb százalékpontokat a vizsgálatban (4. 28%, 5. 22%) (Lavrentjev 2013: 12). Az orosz diaszpóra nem mutatja a nyelvkopás jeleit (vö. Bányi 2020), hiszen a nyelvi kérdésekben sokat vitatott orosz iskolarendszer és az orosz nyelvű média lehetővé teszi az orosz nyelven való tanulást és információszerzést. Ezzel szemben az ukrán és fehérorosz kisebbség tagjai legtöbbször oroszul kommunikálnak, még észti honfitársaikkal is. Náluk az anyanyelv használata egyre inkább visszaszorulóban van (ld. lejjebb a statisztikai adatoknál).

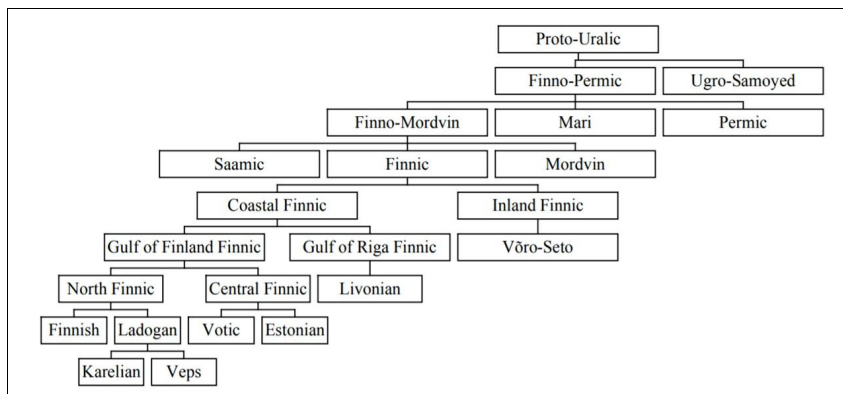
Az észti nyelv az Észti Köztársaság egyetlen hivatalos nyelve, Észtország 1918-as függetlenségével az ország államnyelve. Az ideiglenes kormány 1918. november 19-én elfogadott néhány közigazgatási törvényt, amelyek közül az egyik a nyelvre vonatkozott: törvénybe foglalták, hogy az észti nyelvet minden hivatalban hivatalos nyelvként kell használni. Az Alkotmányozó Közgyűlés 1919. június 4-én fogadta el az ország első, ideiglenes alkotmányának tekinthető dokumentumát, amelyben a harmadik bekezdés így szól: „Az Észti Köztársaság hivatalos nyelve az észti. Azokon a helyeken, ahol a lakosság többsége nem észti, a helyi kisebbség, az önkormányzati intézmények igazgatási nyelve lehet az adott kisebbségnek, nemzetiségnek a nyelve, de ezekben az intézményekben mindenkinek joga van használni az államnyelvet is.” Az észti nyelv hivatalos státuszát biztosította az 1920. június 15-én elfogadott és december 21-én hatályba lépett első alkotmány, amelynek 5. paragrafusa egyetlen mondatból állt: „Az Észti Köztársaság hivatalos nyelve az észti” (Raag 2008: 162–163).

A hivatalos nyelv védelmére tett törekvések az észti nyelv változataira is irányulnak. Az észti nyelvváltozatok közé tartoznak az észti regionális változatok (nyelvjárások és ezek írott változatai, a külföldön beszélt változatok) és a társadalmi nyelvváltozatok (szociolektusok, a speciális nyelvi igényű személyek nyelvváltozatai, pl. jelnyelv, amelynek 2011-ben mintegy 1500 használója volt, vö. Haridus- ja Teadusministeerium 2017: 4).

2.1. Az észti nyelv nyelvjárásai

Az észti írott nyelv közvetlen történelmi alapja a közép-észti nyelvjárás, amely a 2. évezred első felében alakult ki a korábbi északi észti törzsi nyelv-

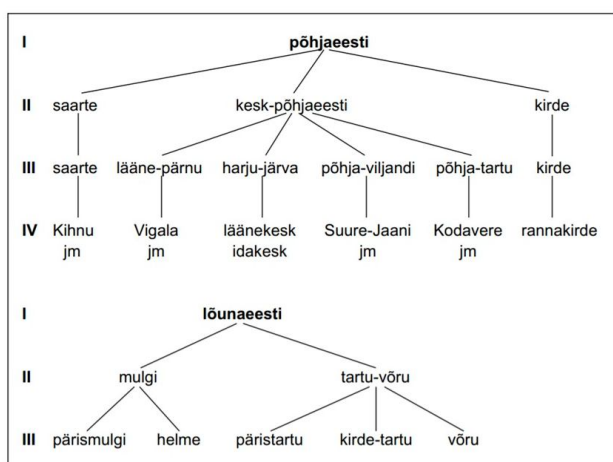
ből. Észak-Észtország törzsi nyelve az első évezred végére függetlenné vált a balti finn nyelv egységétől, és történelmileg a vót nyelv áll hozzá legközelebb (5. ábra) (Pajusalu 2019: 13). Az észti nyelv önálló nyelvként való megjelenésével leginkább a 13. és 15. század közötti időszakban számolhatunk, ekkoriban leginkább a közép-almémet nyelv volt rá a legnagyobb hatással (Pajusalu 2013: 2).

5. ábra

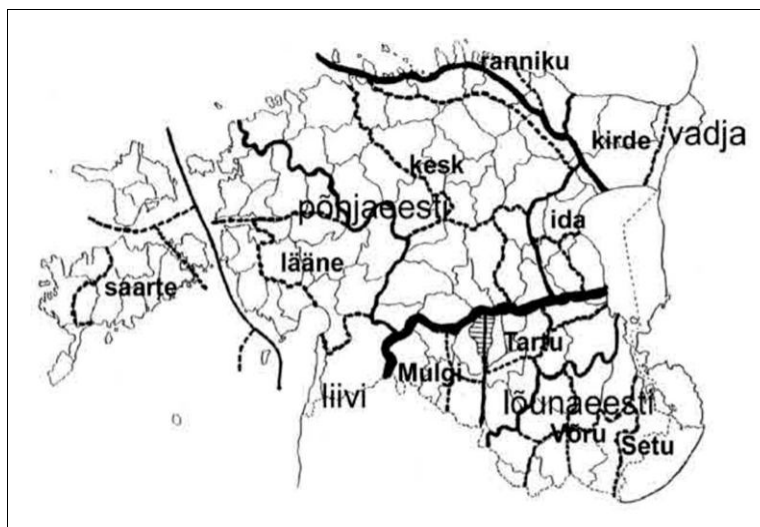
Az észti helye az uráli nyelvcsaládban (Kallio 2012: 226)

A mai sztenderd észti kialakulásában a nyelvjárásoknak fontos szerepe volt. Két nagyobb észti nyelvjárási területet tartanak számon: az északi (põhjaeesti) és a déli (lõunaeesti) nyelvjárásokat. Mindkét fő nyelvjárás több kisebb nyelvjárási régiót fed le (6. ábra).

6. ábra: Az észti nyelvjárások területi megoszlása (Pajusalu et al. 2020: 51)

Pajusalu szerint (2013: 3) az észt nyelvjárások hagyományos osztályozása és területi felosztása a fonetikai és nyelvtani jellemzők alapján történik, és nem veszik figyelembe a szókinés változékonyságát (7. ábra).

7. ábra

Az észt nyelvjárás régiók elhelyezkedése (Pajusalu 2019: 15)

Az északi nyelvjárások közé tartoznak a szigetnyelvjárások (*saarte*), amelyeket Saaremaa, Hiiumaa, Muhu és Kihnu szigetein beszélnek (utóbbit a legősibb északi változatnak tartják) (Pajusalu 2019: 15). Az északi tömbhöz sorolt nyugati nyelvjárások (*lääne*) az ország nyugati, tengerparti területein jelennek meg, amelyek négy kisebb régióra tagolódnak: az északi, a délnyugati, a déli és a középső csoport jelentik a nyugati dialektusok kisebb övezeteit. Az északi nyelvjárásokhoz tartoznak az ország közepén beszélt nyelvi változatok, amelyekből az észt írott nyelv kialakult (*kesk*). Ebbe a tömbbe sorolható az északnyugati, a délnyugati, a délkeleti, az északkeleti csoport és Tallinn megye középső régiójának nyelvváltozatai. A keleti nyelvjárások (*ida*) átmeneti területeihez tartoznak az északi és a nyugati variánsok. Az északkeleti partvidék (*ranniku*) három régióra tagolódik: nyugati, középső és keleti csoportra.

A déli nyelvjárások közé tartozik a *mulgi*, a *võru* és a *tartui*, utóbbi a tartui írott nyelv alapja. A mulgi tömb nyugati és keleti csoportra oszlik. A võru régiót nyugati és keleti dialektusok alkotják. A tartui tömb északi, nyugati, keleti és déli területekre tagolódik.

A délérszt nyelvjárásokhoz sorolt *szetui* dialektusról a 19. századtól beszélnek. Az elmúlt évszázadokban Szetuföld vegyes, észts–oroszlakosságú terület volt. A szláv szomszédok erős befolyása és a többi déli területtől való elszigeteltség hatással volt a szetu szokások, identitás és nyelv fejlődésére. A szetuk kiejtését és szókincsét erősen befolyásolják a helyi orosz nyelvjárások, miközben népi kultúrájukban és nyelvükben sok archaizmust megőriztek. A võrui és a szetui mint irodalmi nyelvek (vö. Sulkala 2003: 184; Maticák 2020: 198) kapcsolata összetett kérdés az észts dialektológiában (a szetui önálló nyelvi változatnak tekinthető vagy a võrui nyelvjárásból eredeztethető). A 2011-es észts népszámlálás szerint 12 500 fő szetunak, 87 000 fő võrui-nak vallotta magát (Tiit 2011: 79; Maticák 2020: 195, 198).

A võrui és a szetui nyelvek között a legfontosabb nyelvjárási különbségek a kiejtésben és egyes szóalakokban találhatók, amelyek szociolingvisztikai markerekké (azaz identitást jelző formákká) váltak, és amelyek élesen megkülönböztetik a két dialektust egymástól. A nyelvjárási különbségek teljes számát figyelembe véve azonban a võrui és a szetui között húzható határ egyértelműen gyengébb, mint például a tartui és a võrui közötti különbség. Pajusalu a két változatot külön nyelvjárásként kezeli, amelyek a délérszt dialektuscsoport részei (Pajusalu et al. 2020: 195).

A võrui nyelv (nyelvjárás) fejlesztésére az 1980-as évektől láttunk határozott lépéseket: könyveket, dalszövegeket, meséket, gyermekverseket és színdarabokat írtak, tévésorozatot készítettek, számítógépes szoftverek és weboldalak jöttek létre. A gyerekeknek íróversenyeket rendeztek võrui nyelven (Iva 2006: 81). Iva szerint (2006: 85) azonban a nyelvaktivisták tevékenysége sem tudta lassítani a Võrumaa régióban tapasztalható nyelvcsereét; vannak olyan területek a mindennapokban, ahová nem terjesztették ki a võrui nyelv használatát (pl. igazságszolgáltatás, egyház).

Az irodalmi nyelv ápolásának hagyománya nem volt mindig töretlen, de a 2004–2010-es észts nyelvfejlesztési stratégia (Eesti keele arendamise strategia 2004–2010) előkészítése ismét lendületet vitt a nyelvi változatok kutatásába: számos tanulmány készült az észts regionális nyelvek állapotáról az Észts Nyelvi Tanács (Eesti keelenõukogu) égisze alatt. Az 1995-ben létrejött Võru Intézet a Kulturális Minisztérium megbízásából két régióban (Saaremaa és a történelmi Mulgimaa régiókban) tanulmányozta a regionális nyelvi sokféleséget. A kutatási eredmények hozzájárulnak a nyelv- és kultúrpolitika fejlesztéséhez, a helyi nyelvi formák státuszának növekedéséhez, az észts nyelvi sokszínűség megőrzéséhez (Laitinen 2020: 18).

Észtországon kívül három észti nyelvszigetet tart számon a szakirodalom: a Lettorszáiban beszélt leivu és lutsi nyelvjárásokat, valamint az oroszországi kraasna dialektust (Pajusalu et al. 2020: 199–200).

A nyelvjárások tanítása, tanulása az észti nyelvstratégia egyik fontos pontja. A nyelvjárások tanulását különféle programok támogatják: Régi-Võruföld Kulturális Programja 2014–2017, Mulgiföld Kulturális Programja 2014–2017, Kihnu Kulturális Programja 2015–2018, Setoföld Kulturális Programja 2014–2018 (Lukk et al. 2017: 73).

Habár a nyelvjárásoknak nincs hivatalos státusza az országban, a helyi önkormányzatokban mind formális, mind informális helyzetekben használják őket (Lukk et al. 2017: 75).

3. Az Észtországban élő kisebbségek

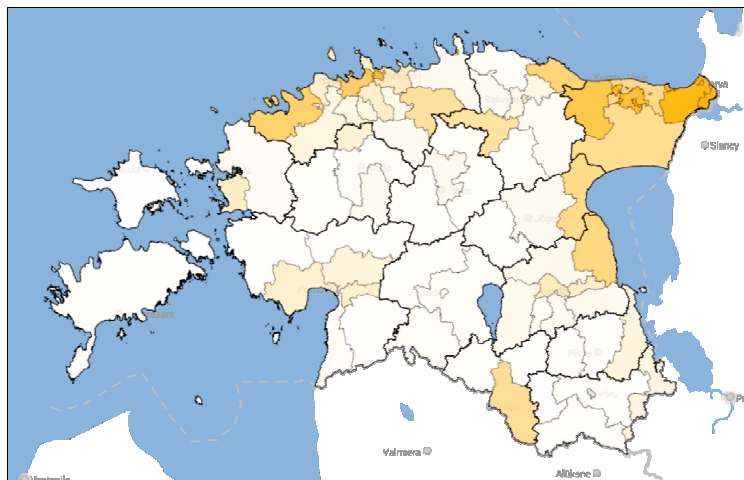
3.1. Az észtországi oroszok

Korábban láthattuk, hogy a 18. század végén a német kisebbség több fõt számlált az országban, mint az orosz nemzeti kisebbség. Az oroszok már a 11. században megjelentek a baltikumi régióban, amikor a Novgorodi Fejedelemség katonai hadjáratokat indított új kereskedelmi útvonalak megnyitására és nyersanyagok megszerzésére (Klima 2016). Az első orosz kereskedők a 12. században érkeztek a Baltikum területére.

A következő nagyobb hullámban, a 17. században orosz vallási menekültek jöttek a térségbe, akiket a cári időszakban tanárok, tisztviselők követtek (Lagzi 2008). A 18. században a balti államok az Orosz Birodalom uralma alá kerültek. Az első világháborút követően újabb migránshullám jelent meg, az oroszok a bolsevik forradalom elől menekültek. Észtország 1918-ban függetlenné vált, de az 1939-es német–szovjet megnemtámadási szerződés (Molotov–Ribbentrop paktum) szerint Észtország területét a többi balti állammal együtt a szovjet érdekszférához csatolták. Az 1940-tól 1990-ig tartó szovjet időszakban nagymértékű iparosítás kezdődött, emellett katonai bázisokat hoztak létre, és ezek nyomán nagyszámú orosz lakosság költözött a területre. Ebben az időszakban az észtek csupán 61 százalékos többséget képviseltek (Lagzi 2008).

A Szovjetunió 1991-ben ismerte el Észtország függetlenségét. A rendszerváltás ismét átmozgatta az ország összetételét, elsősorban a nagyobb számú hazatelepülő orosz és az ipar leépítése játszottak döntő szerepet e folyamatban.

Az orosz kisebbségek elhelyezkedése területileg jól behatárolható (8. ábra): 80 százalékuk két megyében koncentrálódik, Harju-megyében, ahol a főváros, Tallinn is található, illetve Ida-Viru-megyében, ahol a 2013-as adatok szerint az oroszok aránya elérte a 75%-t. Narva, a megye székhelye a cári időkben az orosz hadiflotta állomáshelyéül szolgált, és szinte kizárólag oroszok által lakott határváros napjainkban is (URL6).

8. ábra: Oroszok lakta területek Észtországban
(<https://www.citypopulation.de/de/estonia/admin/>)

Az oroszajkúak lélekszámára a 2. fejezetben már láttunk adatokat. 2000-ben 351 178 fő, a 2011-es népszámlálási adatok szerint pedig 326 235 fő vallotta magát oroszoknak.

Az oroszok észt nyelvi tudása az észt nyelvpolitikában hozott döntések egyik fontos alakító tényezője. 2015-ben az Emberi Jogok Intézete „Nyelvi emberi jogok” (Keelelised inimõigused) címen végzett kutatást, amely többek között az orosz tannyelvű iskolákban tanuló diákok esélyeit mérte fel (URL7). Az eredmény azt mutatta, hogy az orosz iskolákból viszonylag kevesebb hallgató kerül be a felsőoktatási intézményekbe, és nagyobb a lemorzsolódás aránya közöttük. Az orosz alapiskolai tantervek legnagyobb hiányossága a minimális számú észt nyelvű tananyag beemelése az oktatásba. Az orosz középiskolák 60%-ának átadása az észt közoktatásba fontos politikai kérdéssé vált 2010 őszén, mivel mindössze 4500 tanuló jutott 61 gimnáziumra. Emellett a PISA felmérések eredményei is az orosz nyelvű iskolák gyengébb teljesítményét mutatták (Rannut 2011).

A kutatás eredményeiből kiderül, hogy az észtországi oroszok több mint 60%-a egyetért azzal a kezdeményezéssel, hogy minden diák észt tananyelvű iskolában tanuljon, ahol az orosz nyelvű oktatás választható lehetőség volna. A vizsgálat feltárta, hogy az oroszok integrációjának egyik legnagyobb gátló tényezője éppen az észt nyelv ismeretének hiánya (Kooli 2015). A kutatás arra is rámutatott, hogy minden ötödik oroszajkú lakos gondolja úgy, hogy igazságtalanul bántak velük a származásuk vagy az anyanyelvük miatt (URL8).

3.2. Az észtországi németek

Az Észtországban élő balti németek történetével, nyelvi állapotával és kulturális életével a szerző már több német és magyar nyelvű tanulmányban foglalkozott (vö. Vígh-Szabó 2011, 2013).

A német nyelv több mint nyolcszáz éve jelen van a Baltikumban, és egyes századokban fontos szerepet töltött be a térségben; a 12. században alnémet kereskedők és misszionáriusok érkeztek Észtország területére, és a 13. században a területszerzési céllal érkező lovagrendek megkezdték a lakosság krisztianizációját. Még ugyanebben az időben Reval (Tallinn) és Dorpat (Tartu) a Hansa Szövetség tagjává vált (Mühlen 1991: 24). A reformáció terjedésével megerősödött az evangélikus egyház, a német jog, a közigazgatás és a nyelv (Garleff 1991: 48). Az 1918-as függetlenség kivívásával a német nyelvű lakosság Észtországban kulturális autonómiát élvezhetett (Mühlen 1991: 39). A baltikumi német nyelvű kisebbség az anyaországtól számos segítséget kap: különböző szövetségek nyújtanak számukra anyagi, erkölcsi támogatást (Deutsch-Baltische Gesellschaft, Verband der Baltischen Ritterschaften), illetve németországi fiatalok kapnak lehetőséget baltikumi cserekapcsolatokra, kirándulásokra (Deutschbaltischer Jugend- und Studentenring).

A 2004-es népszámlálást követően Észtországban 1870 német anyanyelvűt regisztráltak (Jahrbuch des baltischen Deutschtums 2005). 2011-ben 1544 fő vallotta magát német nemzetiségűnek, de csupán 522 tartotta a németet anyanyelvének (Tiit 2014: 177–178).

3.3. Az Észtországban élő egyéb kisebbségek nyelvei

Bár az alkotmány az észt államnyelv státusát írja elő, az észt törvények teret engednek a kisebbségek nyelveinek is, és számon tartják az országban beszélt valamennyi kisebbségi nyelvet (9. ábra).

nemzet	fő	nemzet	fő
észttek	902 547	örmények	1 428
oroszkok	326 235	azeriek	940
ukránok	22 573	moldávok	511
fehéroroszkok	12 579	grúzok	490
finnek	7 589	cigányok	482
tatórok	1 993	mordvinok	436
zsidók	1 973	svédek	380
lettek	1 764	csuvasok	373
litvánok	1 727	inkeri finnek	369
lengyelek	1 664	karjalaiak	363
németek	1 544		

9. ábra

Az Észtországban élő, 300 főt meghaladó népcsoportok 2011-ben (Tiit 2014: 177)

Észtország demográfiai helyzete kivételes Európában: a lakosság csaknem egyharmadának anyanyelve az orosz. A több százezres oroszajkú populációt a 20 ezer feletti ukrán nyelvi közösség követi. A népességnyilvántartásokban az orosz kisebbség után az ukrán nemzetiségűek mellett a finn és fehérorosz etnikumokkal számolnak leginkább (vö. Haridus- ja Teadusministeerium 2017: 3). Őket az alig 1000 fő feletti és a pár 100 főt számláló nemzetiségi csoportok követik. A kisebbségek száma az 1980-as években volt a legmagasabb. Az 1989-es népszámlálás egyértelműen megmutatta a volt szovjet országok bevándorlási tendenciáit – sem az előző három összeírásban, sem a későbbiekben nem élt Észtországban olyan sok, több mint 1000 képviselővel rendelkező etnikai csoport, mint akkor (pl. örmények, azeriek, moldávok és csuvasok). Észtország függetlenségével ezeknek az etnikai csoportoknak a lélekszáma jelentősen csökkent (Eesti statistika 2013: 44).

3.3.1. Az észtországi ukránok

Az ukránok csak a második világháborút követően jelentek meg az országban. A függetlenség után számuk több mint egyharmadával csökkent, de így is Észtország harmadik legnagyobb etnikai csoportját képezik. 2000-ben 29 012 ukrán élt az országban. A 2011-es népszámlálás 22 573 főt regisztrált, ez a népességszám azonban 2,1%-ról 1,8%-ra való csökkenést jelent az összlakossághoz képest; ezen kívül csupán 8016 fő vallotta az ukrán nyelvet magáénak (Tiit 2014: 178). Az ukránok körülbelül fele Tallinnban él.

Az észtországi Ukrán Szervezetek Szövetségét 2000. február 7-én alapították meg Tallinnban, és 2000 májusában kezdte meg a tevékenységét. Célja a hagyományörzés, az ukrán nyelv és a kulturális örökség ápolása, a tevékenységek összehangolása és fejlesztése. A szövetség miatt megnőtt az ukrán diaszpóra szerepe Észtországban (URL9).

3.3.2. Az észtországi fehéroroszkok

A fehéroroszkok bevándorlása az ukránokhoz hasonlóan szintén a második világháború után kezdődött. 2000-ben, a 17 241 főből (Tiit 2011: 156) az észtországi fehéroroszkok csupán 27%-a tartotta a beloruszt anyanyelvének. 2011-ben számuk az összlakossághoz mérten 1,3%-ról 1%-ra csökkent, és 12 579 főt regisztráltak. Közülük 1664 fő vallotta a beloruszt anyanyelvének (Tiit 2014: 178).

Az ukránok és a fehéroroszkok az észtekkel leggyakrabban oroszul kommunikálnak (Tiit 2011: 58).

3.3.3. Az észtországi finnek

A 2011-es népszámláláskor 11 837 finn jelentette a nyelvrokon kisebbséget, amely az összlakosság 0,6%-a; közülük 2 621 fő tartotta a finnt anyanyelvének (Tiit 2014: 178).

Az észtországi ukránok, fehéroroszkok és finnek születési rátája nagyon alacsony. Magas az idős emberek aránya, a fiatalok az észti társadalomba integrálódnak (Eesti statistika 2013: 47) – ez hatással van a nyelvvesztés folyamataira is.

3.3.4. A legújabb migráció

Az Észtországban élő nigériai és indiai állampolgárok száma is jelentősen megnőtt néhány év alatt. 2018-ban 435, 2019-ben 600, majd 2020-ban 713 nigériai állampolgár élt Észtországban. Az indiaiak száma 532-ről (2018) 849-re nőtt 2020-ra (URL10). 2018-ban ideiglenes tartózkodási engedélyt kaptak szír, török, grúz, pakisztáni, kínai és bangladesi állampolgárok is (URL11).

4. Az Észtországban tanult idegen nyelvek

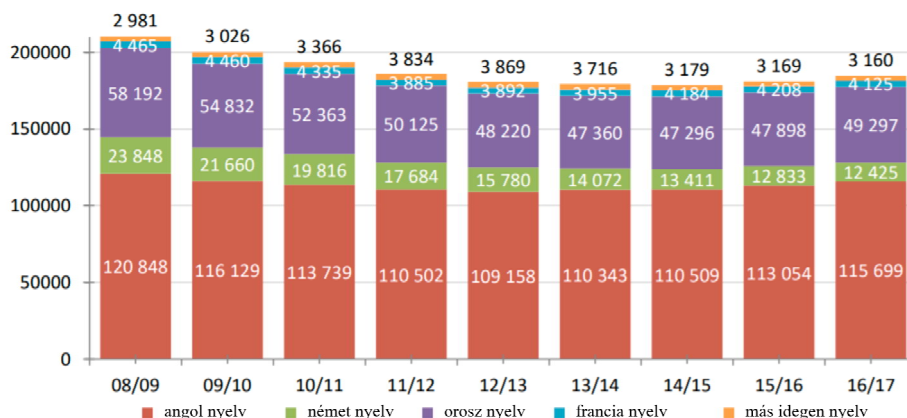
Egy nyelv belső fejlődésében és egy állam nyelvpolitikai lépései között fontos szerepet töltenek be az idegen nyelvek. Az anyanyelvi és idegen nyelvi nevelés a nyelvstratégia fontos elemei.

Észtországban idegen nyelvi stratégiát hoztak létre 2009 és 2017 között, amely az idegen nyelvek tanulásának irányelveit tartalmazta. A stratégia fő

célja az volt, hogy hozzájáruljon a többnyelvűség fejlődéséhez egyéni és társadalmi szinten egyaránt (Lukk et al. 2017: 36).

Természetesen az oktatás kulcsfontosságú az idegen nyelvek tanulásában. Észtországban legalább két idegen nyelvet tanulnia kell a diákoknak a közoktatásban. A nemzeti tanterv szerint „A” idegen nyelv lehet az angol, a francia, a német vagy az orosz nyelv. Az általános iskolákban – figyelembe véve az iskola lehetőségeit és a tanulók összetételét – az alaptanterv lehetővé teszi bármely idegen nyelv második idegen nyelvként történő tanítását: „B” idegen nyelv lehet az angol, az orosz, a német, a francia vagy más idegen nyelv. Az új tanterv alapján számos iskola megkezdte például a finn, a héber, a spanyol vagy a svéd mint második idegen nyelv tanítását.

A középfokú oktatásban felhagytak a hagyományos „A”, „B” típusú osztályozással, és átálltak a nyelvi szint alapú tanulásra. Ez azt jelenti, hogy a tanulók a középiskola befejeztével B1–2-es szinten tudnak legalább két idegen nyelven kommunikálni, és lehetőségük van angolból állami vizsgát (*riigieksam*) és/vagy azzal egyenértékű angol, német, francia vagy orosz nyelvvizsgát (*võõrkeeleksam*) tenniük (10. ábra). A szakképzésben leginkább szakmai idegen nyelvet tanítanak (URL12).

10. ábra

Idegen nyelveket tanulók száma az észt közoktatásban 2008–2017 között
(Balti Uuringute Instituut 2017: 39)

Az észt anyanyelvűek idegennyelvtudása jobb, mint az orosz anyanyelvűeké. Az észtek körében az idegennyelvtudást az életkor és az otthon használt nyelv befolyásolja. Míg az észt fiatalok (40 év alattiak) kétharmada, addig az idősebb generáció csupán 5%-a beszél angolul. Oroszul a 40 év feletti észtek 65%-a beszél, míg a negyven év alattiak csupán 23%-a. Az orosz ajkú

lakosok körében szinte minden második fiatal beszél észtil. Az észtek az angol mellett főleg finnül beszélnek. A finn nyelvi kompetenciában nincs nagy szórás a korkülönbséget tekintve (Valk et al. 2019).

5. Az észtil nyelvi identitás kutatása

2020-ban a szerző egy észtil nyelvi identitást vizsgáló kutatást készített elő. A vizsgálat online kérdőív segítségével történik. A kérdőív két nagyobb kérdéscsoportból áll: egyrészt egy személyesháttér-kérdőívből, másrészt egy nyelvhasználatot vizsgáló kérdőívből. Kitöltésük 2021 tavaszán elkezdődött, kiértékelésük 2021 őszén várható. A kérdőív elsősorban a nyelvi identitásra fókuszál, de a nyelvi identitás mellett a vizsgálat figyelmet fordít az identitást alakító további tényezőkre is, így a területi, vallási, kulturális faktorokra és a médiafogyasztási szokásokra.

A kérdőív önértékelés részében külön nyitott kérdést kapott az észtil nyelvhez való viszonyulás leírása. Az eddig kapott válaszok alapján a következő tematikus egységek, jelentések körvonalazódnak: *az észtil nyelv* 1. anyanyelv; 2. a haza államnyelve; 3. az identitás legfontosabb része, az egyén gyökere, „my super power”; 4. az észtil gondolkodás, kommunikáció alapja; 5. „titkos nyelv”, amelyet kevesen értenek; 6. maga a kultúra.

Összegzésképpen elmondható, hogy az észtil nyelv és kutatása az elmúlt száz év alatt bonyolult fejlődésen ment keresztül. A 20. században a tudatos nyelvfejlesztés az európai kultúrnyelvek sorába emelte az észtilt. Manapság az észtil az egyik legkisebb nyelv, amely a teljes államiság funkcióit hordozza. Számos példa mutatja, hogy egy kis nyelv csak tudatos nyelvpolitika és nyelvművelés eredményeképpen tartható fenn. Ennek a nyelvpolitikának fontos része az észtil nyelv erősítése mellett az Észtilországban élő nemzeti kisebbségek nyelvi identitásának és az észtil nyelv területi változatainak megőrzése, ápolása.

Irodalom

- Balti Uuringute Instituut 2017: Eesti Keeleseisund. Tartu Ülikool, Tartu. https://www.hm.ee/sites/default/files/uuringud/keeleseisundi_uuringuaruanne_loplik.pdf
- Bátyi Szilvia 2020: A nyelvkopás vizsgálata: elméleti és módszertani megfontolások. In: Fazekas Andrea – Kosztur András – Turányi Tatjana (szerk.), *Kutatás a Föld körül: Kárpátaljai fiatal magyar kutatók a nagyvilágban*. Momentum Doctorandus, Beregszász. 55–80.
- Eesti statistika 2013: *Pilte rahvaloendusest*. Kirjastanud Statistikaamet, Tallinn.

- Garleff, Michael 1991: Die Deutschen im Baltikum – Leistung und Schicksal. In: Kühnel, Horst (Hrsg.), Die Deutschen im Baltikum. Geschichte und Kultur. Haus des Deutschen Ostens, München.
- Haridus- ja Teadusministeerium 2017: Eesti keeleveldkonna arengukava 2018–2027. Keel loob väärtust. https://www.hm.ee/sites/default/files/eesti_keeleveldkonna_arengukava_2018-2027_eisi_20.12.2017_0.pdf
- Jahrbuch des baltischen Deutschtums. Fortlaufende Jahrsbände 2005. Hrsg. von der Carl-Schirren-Gesellschaft e.V. im Auftrag der Deutsch-Baltischen Gesellschaft e.V., Lüneburg.
- Iva, Sulev 2006: Võron kielen domeeneista. In: Haurinen, Olga – Sulkala, Helena (toim.), Tutkielmia vähemmistökielistä Jäämereltä liivirantaan. Vähemmistökielten tutkimus- ja koulutusverkoston raportti. Acta Universitatis Ouluensis, B Humaniora 69. Oulun yliopisto, Oulu 81–85.
- Kallio, Petri 2012: The prehistoric Germanic loanword strata in Finnic. A linguistic map of prehistoric Northern Europe. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia. Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 266. Helsinki. 225–238.
- Klima László 2016: Orosz nyomulás a Baltikumban. <https://www.nyest.hu/renhirek/orosz-nyomulas-a-baltikumban>
- Kooli, Rain 2015: Uuring: Eestis elavad venelased eelistaksid eestikeelset haridust, eesti keele kasutamist piirab venekeelne mugavusruum. <https://www.err.ee/550791/uuring-eestis-elavad-venelased-eelistaksid-eestikeelset-haridust-eesti-keele-kasutamist-piirab-venekeelne-mugavusruum>
- Koreinik, Kadri – Tender, Tõnu 2013: Eesti keeltest rahvaloendustel. Emakeele Seltsi aastaraamat 59: 77–102.
- Lagzi Gábor 2008: Kisebbségi kérdés, nemzeti kisebbségek Észtországbán, Lettországbán és Litvániában a rendszerváltást követő időszakban. <https://www.academia.edu/>
- Laitinen, Saarni 2020: Mis Kihnu see ilma kihnu keeleta oleks? Kielelliset asenteet, identiteetit ja paikallisen kielimuodon elinvoimaisuus Kihnun saarella. Helsingin yliopisto. https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/322926/Laitinen_Saarni_Pro_gradu_2020.pdf?sequence=2&isAllowed=y 18
- Lavrentjev, Ivan 2013: Kaasaks ka venelased? Hea Kodanik 57/2: 12–18.
- Liin, Krista – Muischnek, Kadri – Müürisep, Kaili – Vider, Kadri 2012: The Estonian language in the digital age. Eesti keel digiajastul. Springer-Verlag, Berlin – Heidelberg.
- Lukk, Maarika – Koreinik, Kadri – Kaldur, Kristjan – Vihman, Virve-Anneli – Villenthal, Anneli – Kivistik, Kats – Jaigma, Martin – Pertšjonok, Anastasia 2017: Eesti keelseisund. Tartu ülikool ja Balti Uuringute Instituut, Tartu.
- Maticsák Sándor 2020: A magyar nyelv eredete és rokonsága. Gondolat Kiadó, Budapest.

- Mühlen, Heinrich von zur 1991: Das Baltikum in der deutschen und europäischen Geschichte. In: Kühnel, Horst (Hrsg.), Die Deutschen im Baltikum. Geschichte und Kultur. Haus des Deutschen Ostens, München.
- Pajusalu, Karl 2013: Eesti keeleala piirid. Keel ja Kirjandus 3: 210–213.
- Pajusalu, Karl 2019: Eesti põliskeeled ja murdekeeled. Rahvakultuuri aastaraamat 2019. Eesti Rahvakultuuri Keskus, Viljandi. 12–17.
- Pajusalu, Karl – Viikberg, Jüri – Päll, Peeter – Niit, Ellen – Hennoste, Tiit 2020: Eesti murded ja kohanimed. Eesti Keele Sihtasutus, Tallinn.
- Raag, Raimo 2008: Talurahva keelest riigikeeleks. Atlex, Tartu.
- Rannala, Helerin 2012: Registreeritud ränne aastail 2000–2009. Kas haritud inimesed tulevad tagasi? Eestist pärit väljarändajad Soomes. Kas eesti rahvas jääb püsima? Eesti Statistikaamet, Tallinn. 67–73.
- Rannut, Mart 2011: Kas keelelised inimõigused ja keeleline julgeolek on Eestis tagatud? <https://www.sirp.ee/s1-artiklid/varia/kas-keelelised-inimõigused-ja-keeleline-julgeolek-on-eestis-tagatud/>
- Sulkala, Helena 2003: Itämerensuomalaiset vähemmistökielet kirjakieliksi. Folia Uralica Debreceniensia 10: 177–194.
- Tammaru, Tiit – Pungas, Enel – Anniste, Kristi – Toomet, Ott 2012: Kas haritud inimesed tulevad tagasi? Eestist pärit väljarändajad Soomes. Kas eesti rahvas jääb püsima? Eesti Statistikaamet, Tallinn. 37–58.
- Tiit, Ene-Margit 2011: Eesti rahvastik. Viis põlvkonda ja kümme loendust. Statistikaamet, Tallinn.
- Tiit, Ene-Margit 2014: Eesti rahvastik. Hinnatud ja loendatud. Statistikaamet, Tallinn.
- Valk, Aune – Simmul, Liis 2019: Milliseid keeli on tööturul vaja? <https://sirp.ee/s1-artiklid/c21-teadus/milliseid-keeli-on-tooturul-vaja/>
- Vígh-Szabó Melinda 2011: Lexikalisch-semantischer Vergleich des Baltendeutschen mit dem Standarddeutschen. Zielsprache Deutsch. Eine internationale Zeitschrift für Deutsch als Fremdsprache/Deutsch als Zweitsprache, Heft 3. Stauffenbuch Verlag, Tübingen. 19–39.
- Vígh-Szabó Melinda 2013: Die deutsche Sprache im Baltikum. Nyelvtudományi Közlemények 109: 355–373.
- Vígh-Szabó Melinda 2017: A finnugor nyelvi identitás (1. rész). Folia Uralica Debreceniensia 24: 295–308.
- URL1 = Rändestatistika ülevaade 2016–2020. https://issuu.com/settleinestonia/docs/r_ndestatistika-issue
- URL2 = Eesti Statistika. <https://www.stat.ee/et/uudised/2019/03/14/eestis-on-kasvanud-emakeelte-mitmekesisus>
- URL3 = Eesti Statistika. <https://www.stat.ee/et/uudised/eesti-elanikud-raagivad-231-eri-emakeelt>

- URL4 = Estonica. http://www.estonica.org/et/%C3%9Chiskond/Eesti_keel/Teised_keeled_Eestis/
- URL5 = Eesti Statistika. <https://www.stat.ee/et/uudised/2019/10/16/regrel-eesti-registrites-on-info-rahvuse-ja-emakeele-kohta-olemas>
- URL6 = Észország hontalan oroszai. https://pangea.blog.hu/2014/05/04/oroszkok_itt_is
- URL7 = Inimõiguste Instituut. <https://aastakonverents.humanrightsestonia.ee/2015-uuring>
- URL8 = Inimõiguste Instituudi uuring 2015: „Keelelised Inimõigused”. https://aastakonverents.humanrightsestonia.ee/wp/wp-content/uploads/2015/12/Keelelised-inimoigused_0112-kokkuvote.pdf
- URL9 = Ukraina infoportaal Eestis. <https://www.ukraine.ee/>
- URL10 = Eestis elavate Ukraina kodanike arv kerkis üle 10 000 piiri. <https://www.err.ee/1021965/eestis-elavate-ukraina-kodanike-arv-kerkis-ule-10-000-piiri>
- URL11 = Rändestatistika ülevaade 2014–2018. <https://www.digar.ee/viewer/et/nlib-digar:393179/337890/page/5>
- URL12 = Haridus- ja Teadusministeerium. <https://www.hm.ee/et/tegevused/keeled/voorkeelte-ope-eestis>

*

Languages and language varieties in Estonia

The paper focuses on the languages and language varieties spoken in Estonia. It shares information about the census data regarding the number and mother tongue users of Estonians, Russians and other national minorities in the country. The study describes the regional varieties of Estonian, the only official language of the country and it also highlights the status of speakers of other languages. Besides foreign language teaching, mother tongue education is a crucial element of the Estonian language strategy. The study details the role of foreign languages in education and reports on a research which started in 2021 and investigates the Estonian language identity with the help of an online questionnaire. In the questionnaire, a separate open question focuses on the attitudes towards the Estonian language. The preliminary results of the questionnaire are expected in autumn 2021.

Keywords: language varieties, national minorities, regional varieties, language strategy in Estonia.

MELINDA VÍGH-SZABÓ